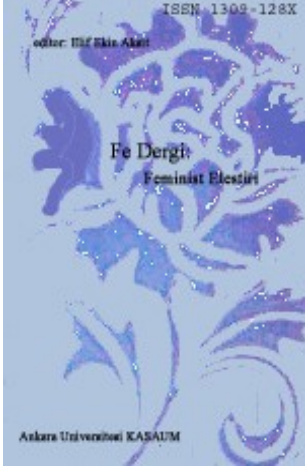

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 9, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

***Erendiz Atasü'nün Romanlarında, Bedenin,
Doğurganlığın ve Anneliğin İzini Sürmek***
Derya Şayman Kaylı

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 7 Haziran 2017

Bu makaleyi alıntılar için: Derya Şayman Kaylı, “**Erendiz Atasü'nün Romanlarında, Bedenin, Doğurganlığın ve Anneliğin İzini Sürmek**” *Fe Dergi* 9, no. 1 (2017), 27-36.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/17_3.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Erendiz Atasü'nün Romanlarında, Bedenin, Doğurganlığın ve Anneliğin İzini Sürmek

Derya Şayman Kaylı*

Eril ideolojinin kadın kurgusunun pekiştirilmesinde annelik olgusu oldukça işlevseldir. Eril ideolojinin ve feminizmin en önemli tartışma alanlarından olan annelik meselesini, edebiyat üzerinden okumak, dolaşımdaki hâkim kurgunun nasıl çözüldüğünü ve kadın tarihiyle bu çözümlenin nasıl eklemlendiğini görmek açısından önemlidir. Bu çerçevede, ürettikleriyle edebiyat içinde feminist bir yazar olarak tartışmasız bir yer edinen Erendiz Atasü'nün, romanlarındaki annelik kurgusu feminist eleştiri çerçevesinde çözümlenecektir. Böylece Feminist bir yazarın feminist bilinçle eril ideolojiyi deşifre etme biçiminin kadınlar için söz ve mücadele alanlarını görünür kılmada önemli olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erendiz Atasü Edebiyatı, Feminizm, Annelik İdeolojisi, Kadın Bedeni, Kadın Kimliği

Tracing the Motherhood Body and Fertility in Erendiz Atasü's Novels

Motherhood phenomenon is highly functional in the consolidation of the female fiction in the masculine ideology. It is important to read motherhood issue, which is the most important discussed issue of feminism, through literature in terms of how the dominant construction of social structure is construction and how this solution and women's history are articulated. In this frame, the motherhood issue in Erendiz Atasü's novels, who has acquired an undisputed place as a feminist writer in literature, will be analyzed within the framework of feminist criticism. Thus, it is believed that the way how a feminist author deciphers and transforms masculine ideology with feminist consciousness will be important in making the fields of speech and struggle visible for women.

Keywords: Erendiz Atasü Literature, Feminism, Motherhood Ideology, Female Body, Female Identity

Giriş

Toplumsal cinsiyet organizasyonundan temellenen toplumsal yaşamın örgütlenme biçimi, cinsiyetler arasında iktidar ilişkilerini biçimlendirerek, kadınların ve erkeklerin yaptıkları işleri birbirinden farklılaştırmaktadır. Farklılaşmanın gündelik yaşamla ilişkilendirilmesinde pekiştirilerek aktarılmasında ise annelik inşası, oldukça işlevsel bir alana karşılık gelmektedir. Bu alan, yani anneliğin nasıl yaşanması gerektiği meselesi, tarihsel süreçte, daha çok kadınların dışında birbirini etkileyen, birbirinden beslenen, birbiriyle çatışan birçok teoriyle, öneriyle bilim alanlarında, ulusal ve uluslararası politikalarda, kültürlerde, edebi ürünlerde, ahlaki ve dinsel sistemlerde, medya organlarında tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir.

Annelik inşası Feminist teori ve siyasetinde, en tartışmalı konulardan biri olmaya devam etmektedir. Akşit'in (2013) ifadeleriyle söylendiğinde "annelik feminizmin feminizm de anneliğin önemli meselesidir". Bu meseleyi tartışmaya açan en önemli isimlerden biri şüphesiz ki Simone de Beauvoir'dır. Beauvoir (1996) anneliği reddetmemekle beraber anneliğin kadınlar için tatsız bir tuzak olduğunu ve bütün kadınları anne olmaya teşvik eden ideolojiyi ve annelik koşullarını eleştirmiştir. 70'li yıllara gelindiğinde feminist teori içinde, baskı kuran bir kurum ve ideoloji olarak anneliğin ve ailenin, eril inşa süreci deşifre edilerek, kadınların özgürleşme durumlarıyla ilişkisi sorgulanmıştır (Kaylı 2009). 80 ve 90'ların feministleri, yükselen muhafazakârlık karşısında anneliği, feminist bilincin ve deneyimlerin aktarılabilmesi için kadına dair özel bir güçlenme alanı olarak savunurken (Elshtein 1981), sonrasında lezbiyen, siyah, göçmen alt sınıf gibi toplumsal cinsiyet temelli annelik tartışmaları gündeme gelmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Günümüzde tüm kadınlar için tanımlayıcı bir kimlik olarak kurgulanan annelik inşası, kadın kimliğini denetleme, kontrol altına alma noktasında eril ideolojinin en önemli argümanı olmaya devam etmektedir. Kadın olma durumlarının ötesine geçen kutsallık ve değerlilik atfedilen annelik ideolojisinin kuşatıcılığını ve kuşatmanın egemen ideolojiyle ilişkisini Elisabeth Badinter, *Kadınlık mı Annelik mi*' kitabında ayrıntılı bir şekilde tartışır. Badinter'e (2011, 119)göre; "Her kültüre, dönemine göre değişebilen ideal bir annelik modeli hâkimdir. Bilerek ya da bilmeyerek bütün kadınlar bu modelden etkilenir. Onu olduğu gibi kabul edebilir ya da etrafında dolanabilirsiniz, müzakere edebilir ya da reddedebilirsiniz, ama son kertede kendinizi hep bu modele göre belirlersiniz".Bu kadar eski olup, yeni de dâhil olmak üzere ve tüm kadınları etkileyen bu kavram (Akşit-Vural 2016),eril ideolojinin annelik kavramı üzerinden kendisini nasıl pekiştirdiğini göstermektedir. Bu süreçte artık annelik,sadece doğum ve emzirme süreciyle değil, çocuğun duygusal, bilişsel, ahlaki gelişimiyle, cinsiyetler arasındaki iş bölümüyle, toplumun cinsiyet rejimiyle, kültürel ve dini yapılanmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla eril ideoloji kadın kimliğinin bütünlüğünü görmezden gelerek kadının varoluşunu kendi önceliklerine göre belirlemektedir. Chodorow (1978),annelik rolünün kadınlıkla bütünleştirilmesinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağını oluşturduğunu, Radikal Feminizm'in önemli temsilcilerinden Firestone (1993) da heteroseksüel kültürel sistemde ev içi alanda kurulan iktidar ilişkilerinin, annelik ideolojisinden ve ebeveynlik mitlerinden beslenerek, kadını güçsüzleştirdiğini söylerken, kadın kimliğinin nasıl parçalandığına vurgu yapmaktadırlar. Rosalind Coward (1995)da "Annelik kadınların... nasıl olmaları ve neyi başarmaları gerektiğine ilişkin reçetelerin en katı olanıdır" tespitini yaparken yine, kadın benliğinin nasıl parçalanmış, bölünmüş olduğunun altını çizer. Annelik farklı kuramcılar tarafından farklı şekillerde tartışılmaya, kadınlar tarafından da farklı biçimlerde algılanmaya ve yaşanmaya devam etmektedir. Günümüzde neoliberal politikalarla refah sistemlerindeki daralma, hak temelli taleplerin yerini; tüketim pratiklerinin almaya başlaması, annelik söylemlerinin değişmesinde kuşkusuz etkili olmuştur. Ancak, annelik söyleminin, eril ideolojinin önemli bir dayanağı ve siyasal bir retorik olarak hemen hemen tüm dünyada yükselişe geçtiğini,profesyonel bir iş olarak tam zamanlı anneliğin dolaşımında tutulmaya devam edildiğinin de altını çizmek gerekmektedir.

Kadın yaşamlarının denetlenmesinde, kontrol edilmesinde, eril ideolojinin pekiştirilmesinde işlevsel olan annelik ideolojisinin deşifre edilip dönüştürülmesinde, ideolojilerin ve kitlesel hareketlerin sözcülüğünü üstlenen ve toplumsalı şekillendiren, edebiyatın rolü oldukça etkilidir. Kuramların ete kemiğe büründüğü, hayallerin, umutların, yaşanmışlıkların, güçlenmenin, güçsüzlüğün, hayatlarımızla örtüştüğü bir alandır edebiyat. Feminist edebiyatla kadın deneyimlerinin yaşamı dönüştürme becerisi, eril hafızanın kadınlar lehine nasıl deşifre edildiği, iktidar ilişkilerinin nasıl görünür kılındığı, kadınların özne olarak yaşamlarına nasıl yön verdiği, edebiyat içinde görünür olmuştur. Eril ideolojinin ve feminizmin en önemli tartışma alanlarından olan annelik ideolojisini edebiyat üzerinden okumak,dolaşımdaki hâkim kurgunun nasıl çözüldüğünü ve kadın tarihiyle bu çözümlenin nasıl eklemelendiğini görmek açısından çok kıymetlidir. Feminist edebiyat eleştirisi, Humm'un (2003)ifadeleriyle, "kadınların ataerkil eserleri ve kavramsal çerçevelerini nasıl sökebildikleri ya da parçalara ayırabildiklerini göstererek feminist politika gibi, analitik strateji ve prensiplerin politik etkilerini" görünür kılarak eril ideolojinin kadınlar lehine dönüştürülmesinde hayati değerdedir. Dolayısıyla annelik ideolojisini feminist edebiyat içinde analiz etmek, eril insanın dayanaklarının feminist bilinçle nasıl ters yüz edildiğini, feminizmin kadın yaşamlarından bizlere nasıl seslendiğini, nasıl kadınlara güçlenme-, deneyimleri yarattığını görünür kılma açısından önemli bir yolculuktur.

Bu çerçevede, ürettikleriyle edebiyat içinde feminist yazar olarak tartışmasız bir yer edinen Erendiz Atasü'nün, romanlarındaki annelik kurgusu, feminist eleştiri çerçevesinde çözümlenecektir. Böylecefeminist bir yazarın feminist bilinçle eril ideolojiyi nasıl deşifre edip dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün kadınların gündelik yaşamlarıyla nasıl örtüştüğünü çözümlemenin, biz kadınlar için söz ve mücadele alanlarını görünür kılmada önemli olacağı düşünülmektedir.

Erendiz Atasü'nün Kaleminin Feminizmle İlişkisi

Hayatın ikincil konuma ittiği cinsimi, kadınları anlamak ve anlatmak için yazıyorum, kadın olduğumu unutmadan yazıyorum. Bin yıllardır susturulmuş kadınların kendi seslerini bulmaya ihtiyaçları var; onlara öğretilenleri tekrarlamaya değil, gereksinimleri; bastırılmış duygularını, düşüncelerini, kısırılmış

yaşantılarını kendi sözcükleriyle, insanlığın ortak bilincine aktarabilmeleri gerek. Bence kadın edebiyatı denen tam budur. Dünyanın tüm kültürlerini etkilemiş ataerkilliğin ilk bakışta fark edilmeyen biçimlerini keşfedebilmek, kavrayabilmek ve metinlere ayan kılabilmek... Ataerkilliği sorgulamaya, dönüştürmeye çabalamak. Bunu edebiyatın zerafeti içinde yapabilmek... (Atasü, Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum 2001)

1983 yılında edebiyatın erilliğini haykırarak *Kadınlar da Vardır* (2011) diyen Erendiz Atasü, ataerkil toplumda farklı kadınlık durumlarını dile getirirken, kadınların maruz kaldığı ezilme durumlarını feminist bir bakışla ele alır. Bu bakış için kadın edebiyatının yeri vazgeçilmezdir.

“Bir kadın edebiyatı kavramına sıcak bakıyorum. Bu kavramdan kadın hayatlarına tanıklık eden ya da kadınlara özgü çileleri dile getiren anlatılardan çok, hangi konuyu işlerse işlesin, ataerkil kültürü sorgulayıcı bir bakış açısı benimsemiş yapıtları, anladığımı vurgulamak isterim. Ayrıca birçok kadın yazarın kurguya, dile, imgelere yaklaşımının erkeklerden farklı özellikler sergilediğini düşünenlerdenim(2016)”.

Atasü, söz konusu farklı özellikleri, eril önceliklerle kuşatılan toplumda kadın oldukları için ayırım, dışlanma, bölünme, parçalanma ve daha görünmezlik perdeleri altında var oluş mücadelesi veren kadınların yaşam deneyimlerini yazıyla buluşturur. Atasü'nün ifadeleriyle söylendiğinde; “*Kadın olmanın farkındalığıyla kaleme alınmış edebiyat yapıtlarında bütünlenmeye duyulan özlem belirgindir; belki de kadın edebiyatının ayırıcı özelliklerindedir, bu. Zaten, edebiyat kendisi bir bütünleme/bütünlenme çabası değildir? (Atasü, Bilinçle Beden Arasındaki Uzaklık 2009, viii)*”. Atasü'nün bahsettiği bütünlenme çabasının, kendisi için anlamını dillendirmesi ise oldukça etkileyicidir;

“Benim yazarlığım, memleketimden uzakta yalnızlıktan üşümüşken, Cumhuriyetimizin ilk aydın kuşaklarına özgü (kadının aklını kabul eden ama gövdesini yadsıyan) tutuculukla biçimlendirilmiş bilincim, yarı yabancı olduğu genç kadın gövdemin içinde azap çekerken başladı. Basınca daha fazla dayanamayan bilinçaltımın itelemesiyle bilincimin bulduğu veya yarattığı bir çıkıştı bu... Yoksa daha önceleri hiçbir zaman yazarlık düşleri görmedim; bir şiir defterim hiç olmadı... (Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum 2001)”.

Atasü'ye göre; bilinçle beden arasındaki uzaklığı haykırmak ve tümlenebilmek için yazmak çok önemlidir. Hayatın tüm alanlarında kadınların cinsiyetlerinden dolayı yaşadığı bölünmüşlük ve parçalanmışlığı görünür kılıp çözümleri de içinde taşıyan bir bilinçle, feminist bilinçle yazmak, yaşanan toplumda köklenebilmekte hayati bir yere sahiptir. Yazarın tüm romanları sözcükleriyle, cümleleriyle, kurgularıyla ilmik ilmik feminist bilinçle örülmüştür. Ayrıca romanlarında, Kore savaşı, 68 kuşağı olayları, 70 ve 80'lerin siyasi çalkantıları, 90'lar 2000'li yıllar ve Türkiye'nin nasıl değişim ve dönüşüm içine girdiğini ele alırken; Atatürkçü söylemi, sol devrimci söylemi ve feminist söylemi bir arada kullanmıştır. Romanlarında farklı kadınlık durumlarını, kahramanların tarihle ilişkisini zengin bir anlatımla ve kurguyla ele alırken, “kadınların seslerine yönelik boşlukları edebiyatın zenginlikleriyle doldurur” (İşçi 2014, 10). Eril ideolojinin kanıksattığı kadınlık durumlarının; tek seçenek olmadığını, aksine kadınların oldukça fazla seçenekleri olduğunu romanlarda dillendirir. Bu çerçevede makalede, annelik üzerinden bu dile gelişi, çözümlemeye çalışacağım. Amacım feminist bir yazarın romanlarındaki feminist sözün, edebiyatla kadın yaşamlarıyla nasıl buluştuklarını irdelemek. Böylece çok tartışılan annelik meselesinin, feminist bilinçle kurgulanan romanlarda, kadın kimliği içinde nasıl konumlandığını, kadınların annelikle kendilerini nasıl ilişkilendirdiklerini, dayatılanın tersine kadınların nasıl kendilerine özgürleşme ve varoluş olanakları yarattığını çözümlemeyi hedefliyorum.

Atasü'nün Romanlarında Kadınlık ve Erkeklik Durumları

“Kadın yaşamlarına tanıklık eden öykülerle başladı yazma serüvenim. Elbette sadece basit tanıklıklar değildi bunlar. Anlama çabasıydı. Gerçekliğin görünen yüzeysel katmanlarından, özensiz, aceleci bakışlardan gizli asıl dokusuna süzülabilen düş gücü kanallarımı işte bu çaba harekete geçiriyordu. Anlamaya çalıştığım kadınların başında büyükannelerim geliyordu, onları öğrenmeden kendimi tanıyamayacağımı düşünüyordum” (Atasü 2009, 147).

Atasü'nün *Dağın Öteki Yüzü* (1995), *Gençliğin O Yakıcı Mevsimi* (1999), *Bir Yaş Dönümü Rüyası* (2002), *Açıkoturumlar Çağı* (2006), *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* (2011), *Dün ve Ferda* (2013) adlı altı romanı bulunmaktadır. Romanlarındaki kadınlar, güçlüdür, bilgilidir, cesurdur, baskılara başkaldırabilirler, hayır diyebilirler. Kendi hayatlarını yaşamak için kalıpları zorlarlar ve dayatılmaya çalışmaları kabul etmezler.

Roman kadınlarının hemen hemen hepsinde erkek egemenliğine karşı bir başkaldırı vardır. Bu başkaldırı sözlerden ziyade, yaşanmışlıkla tarihsel koşullarla, kültürle ilişkilendirilmiştir. Hayatın içinde, tarihsel sürece tanıklık eden kahramanlar kendi varoluşlarını öyle olağan yaşarlar ki, eril iktidara karşı duruşları, onların kimliğinin bir parçası, yaşadıkları dönemin ve gerçekliklerinin olmazsa olmazı olarak dile gelir. Eğreti durmaz. Şaşırtmaz okuyucuyu. Kadınların yaşam içindeki kopuşları, dağılımları, yeni yapılanmalar filizlendirir (Atasü 2009, 151). Roman karakterlerinin birbirleri üzerinde kurdukları iktidar ilişkilerinde, baskın bir erkek otoritesi yoktur. Erkekler sevgili, koca, baba, arkadaş olarak vardılar ama kadın kahramanları asla gölgede bırakmazlar.

Kadın kahramanlar eşitlikçi bir aileden gelmişlerdir. Erkekler ise ataerkil, erkek üstünlüğünün sorgulanmadığı bir aileden gelmektedirler ve aldıkları yüksek eğitim ve devrimci duruş bu ataerkilliğin sorgulanmasını önecilemez. Erkekler hiç alışık olmadığı, güçlü, sorgulayan, soran, kendine inanan, eril otoriteye boyun eğmeyen kadınlar karşısında şaşkıncırlar. Ne yapacaklarını bilemezler. Ateşe hayran ama dokunmaktan korkan çocuklar gibi izlerler onları.

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı'nda Güneş Saygılı'yla sevgilisi Doğan, devrimci bir dernekte çalışırken birbirlerine âşık olurlar. Doğan 12 Eylül darbesinde cezaevine düşer ve cezaevinde, hayata sorular soran Güneş'e dair; " Erkek kadın iletişimsizliğini doğa yasası bellemiş, asla soru sormayan, asla içini açmayan, sıcak dokunuşlardan ibaret bir eşle yaşamının ne kadar elverişli bir çözüm olacağını düşünüyordu" (Atasü, Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı 2011, 179). Yoksul bir aileden gelen Doğan'ın tersine Güneş'in annesi ve babası doktordur ve olabildiğince, yaşamda kızlarının yanında olurlar. "Kızları evlilik dışı bir ilişki kurmuş üstelik âşık olduğu adam öldürülmeye ya da tutuklanmaya aday bir solcu çıkmıştı! Nitekim tutuklanmıştı işte! Kızlarının mesleki bir dernekte gönüllü çalışmasına karşı çıkmayı düşünmemişlerdi; böyle bir tavrı kendilerine yakıştıramazlardı. Aydın, ilerici insanlardı onlar (81)". Güneş anne ve babasıyla kültürel paylaşımı, inandığı hayatı yakalamayı paylaşırken, Doğan şu şekilde yaşar hayatı:

"Ve öğrenmişti, yoksullar varılları, kadınlar erkekleri doyurmak için vardı. Samanpazarı'ndaki o yıkık evde –kentte ilk konaklama yeri- her gece annesini hapur şupur yiyen babasının homurtularıyla uyanıyordu. Ortaokul çağındaydı. Annesi bezgin renksiz, yorgundu; altı çocuk anası. Besbelli her gece yenilmekten hoşlanmıyordu. Doğan babasının çıkardığı seslerden utanç duyuyor, iştirmek için başını yastığının altına gömüyordu. Ertesi sabah, hiçbir şey olmamış gibi işe gücü dalan annesinin yüzüne utancından bakamıyordu (Atasü 2011, 186)

Doğan'ı sakatlayan bu tanık oluşlar, duygularını açmasına, âşık olmasına engel olur. Tanık olduğu ve kanıksadığı kadınlık ve erkeklik durumlarını Güneş'le ilişkisinde değil, teyzesinin kızında bulacağını düşünerek, annesinin önerisini kabul eder.

Yine Gençliğin O Yakıcı Mevsimi'nde (1999) Fethi de sevmektedir ama bu bilmediği farklı bir kadındır. Ne yapması gerektiğini kestiremez Ayşe Aysu'nun aşkına rağmen korkar ve uzak durmayı seçer. *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda (2002) da Feride'yle Ferhat evlidirler ama Ferhat Feride'yi anlamaktan, onunla konuşmaktan, bütünlenmekten hep kaçır. Feride'nin ikinci eşi Sedat 'da aynı şaşkınlığı yaşayarak yine öğrendiği eril rollerin bilindik kucağına bırakır kendini. *Dün ve Ferda* (2013) da birbirlerini seven, 80 döneminin kıyıcılığını yaşayan, yurtdışında zor şartlarda yaşamak durumunda kalan, aydın bir devrimci olan Ferda'nın kocası, karısının evden gitme isteğine şiddetle cevap vermiştir. Nasıl bu hale geldiğini bilemez koca ve roman boyunca yaşadığı suçluluk ve utanma duyguları, ataerkinin erkeği nasıl kuşatma altına aldığı sesi olur adeta. *Açıkoturumlar Çağı*'nda eczacı olan Meral'in eşi Fuat'ın da uzun yıllar birlikte yaşadığı karısındaki değişimleri anlayamaması, onun davranışlarına anlam verememesi ve bir süre sonra değişimleri yok sayması da tesadüf değildir.

Atasü'nün romanlarındaki erkekler, devrimci tutkuyu, aşkı, hayalleri, beklentileri evin dışında bırakırlar ve öncesinde aynı mücadeleyi verdikleri kadınlarla bu ülkeleri paylaşmaz olurlar. Nihayetinde kendilerini, geleneğin, ataerkil kültürün, erkekleri çağırdığı yere gitmek zorunda hissederler Kocalar, kendilerine aktarılan cinsiyet rollerinin belirleyiciliğini terk edememişler ve farklı olanla birlikte değişebilmeyi, sorgulamayı ataerkil kültür karşısında tavır almamayı, becermemişlerdir. Kadın kahramanlar Cumhuriyetin değişim projesiyle çok daha derinlemesine değişip bireyselleşirken, erkek kahramanlar, aynı hızla değişmemiş, kamusal hayatta ileri fikirleri olduğu halde, özel hayatta gelenekten görenekten kopamamışlardır. Erkekler, kadınlar kadar derin özgürlük anlayışı geliştirememiş, kamusal ve özel hayat arasındaki bölünme içinde iktidarsızlaşmışlardır.

Romandaki kadınlar, erkeklerin yaşadığı, hissettiği; bitiş, yok oluş, görünmezlik ve sessizliklerle dolu sürece teslim olmazlar, tam tersi bir duruşla akıllarını kültürel olanın dönüştürülmesinde kullanmaya çalışırlar. Örneğin *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda(2002)Feride teslim olmaz. Sedat'ın onu koyduğu yere dayanmak zorunda hissetmez kendini ve Sedat'ı terk eder. *Gençliğin Yakıcı Mevsimi*'nde AyşeAysu ve Tomris de bu kayboluşa hayır derler onların "hayır"ı evliliklerinin bitmesiyle sonuçlanır.

Yaralı Erkeklikten Özne Kadınlığa: Dönüşen Kamusal/Özel Alan Ayrımı

Atasü'nün, cinsiyet eşitsizliğinin kaynağını oluşturan, doğa/kültür, kamusal alan/özel alan karşıtlığını ince ince romanlarında işlendiğini görürüz. Kamusal/özel alan ayrımında köklenen cinsiyetçi iş bölümü, kadınlara, kendilerini adlandırma sürecini erkeklerin gözünden erkeklerin dilinden yapmak zorunda bırakmaktadır. Böylece itaat, sessizlik, eril onay kadın kimliğinin belirleyenleri olarak dayatılmaktadır. Atasü, romanlarında bu kurguyu alaşağı eder. Atasü romanlarında kadın; değişime kolayca adapte olurken, kültürü eleştirip duygu ve akıl arasındaki tercihini erkeğin tersine akıldan yana kullanmayı başarırken, eril ideolojinin kültürle, akılla ilişkilendirdiği erkek, değişim karşısında oldukça dirençli ve sancılı bir tavır sergilemiştir.

Kadınlar annedirler ama sadece özel alanla kendilerini tanımlamazlar. Tarihsel ve kültürel üretimde etkin birer özne olarak karşımıza çıkarlar. Kadınların gençlikten olgunluğa giden yolculukları ülkenin sosyolojik, siyasal, kültürel gerçekliğiyle bir arada verilir. *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda Feride, *Dağın Öteki Yüzü*'nde Vicdan, öğretiler *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*'nda Güneş Saygılı iyi bir yazardır, *Dün ve Ferda*'da Ferda eczacıdır. *Gençliğin Yakıcı Mevsimi*'ndeAyşeAysu iyi bir hekimdir ve kitabın sonunda yazdığını da öğreniriz. *Açık Oturumlar Çağı*'nda akademisyen Neslihan ve eczacı Meral; eyleyen, hayatın içinde belirleyiciliği olan kadınlardır. Kendi tercihlerini yaşamla yağurmaya çalışmaktadırlar. Erkekler ise, evlendikten sonra nihai noktaya erişmiş bireyler olarak değişmeye, sanki arkalarını dönerler. Kadınlar ise anlaşılmadıklarını düşündükleri noktada hayatlarıyla yüzleşip tökezleyeni sürüklemektense kendilerine yeni bir hayat kurarlar. Roman kahramanı kadınlar ev içinde ikincil rollerin dayattığı giysileri sorgusuz sualsiz giymeye hiç de razı değillerdir.

Kadınlar, erkeklerden alacakları onayla hayatlarını biçimlendirmezler. Tüm romanlarda kadınların yüksek eğitimli olması tesadüf değildir. Bu kadınlar, hayatlarındaki doğrunun cevabını, bilinçleri ve bedenleri arasındaki yabancılaşmayla yüzleşerek bulmaya çalışmışlardır. *Dün ve Ferda*'da Ferda, kendisiyle zıt düşünceye sahip yaşlı bir profesörle cinsel ilişkiyi öncelikle kendisi istediği için yaşar. Güneş Saygılı için apartmandakilerin, mahalledekilerin, toplumdakilerin onayı, hayati bir yerde durmaz. *Dağın Öteki Yüzü*'nde Vicdan kamusal bir öncelik için İngiltere'ye okumaya gider. *Gençliğin Yakıcı Mevsimi*'nde AyşeAysu ve Tomris, meslekleri gereği toplumun içindedirler ve onayı değil anlaşılıp paylaşabilecekleri bir yaşamı düşlemektedirler. *Açık Oturumlar Çağı*'nda akademisyen Neslihan ve eczacı Meral'in de yaşamlarında itaat ve eril onaydan ziyade,profesyonel meslekleri ön plana çıkar. Akşamları toplanıp sohbet ettikleri arkadaş grupları vardır. *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda Feride'nin de evliliklerinde aldığı kararlar yine içinde itaat ve onayı barındırmaz. Kadınlar ne yapacağına, kimi seveceğine kendileri karar verirler. Kadın kahramanların gençlikten olgunluğa giden yolculuklarını ülkenin sosyolojik, siyasal, kültürel gerçekliğiyle etkileşim içinde ele alır Atasü. Romanlarda kadınların hemen hemen hepsi kentli, işbölümün eşit yaşamaya çalışıldığı annelerin profesyonel meslek sahibi olduğu ailelerden gelmektedirler. Kamusal alanda var olmak, kadınların yaşamlarının vazgeçilmez parçasıdır.

Atasü, eril kurguyu tersine çevirerek bu kurgunun, erkek için de ne kadar parçalayıcı olduğunu görünür kılar. Kamusal yaşamda sadece kadın değil erkek de yaralıdır ve eli ayağı ataerki tarafından bağlanmıştır. Mücadele ettikleri, inandıkları devrimci ve eşitlikçi ülküleri hayata uyarlama, yaşamlarına geçirme konusunda engellidirler. Gelenek, ailelerinin beklentileri, onları eril ideolojinin sınırları içinde tutmuştur. *Açık Oturumlar Çağı*'nda Haydar aynı fakültede okuduğu Meral'i sevdiği halde köyüne dönüp teyzekızıyla evlenmiştir. Yine *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*'nda Güneş Saygılı'nın ilk aşkı devrimci Doğan, alıştığı kurgunun dışında özgür, eşitlikçi kendi varoluşuna kendisi karar veren Güneş Saygılı'dan korkmuş ürkmüş ve annesini dinleyerek teyzesinin kızıyla evlenmiş, yine Güneş'in şair sevgilisi ve *Gençliğin Yakıcı Mevsimi*'nde Ayşe Aysu'nun doktor sevgilisi benzer korkularla ayrıldıkları, bildik eski eşlerine dönmüşlerdir. Bilindik işbölümüyle süre giden ilişkiler erkekleri çekerken bunun dışındakiler onları korkutmaktadır. Bu korkuyla; değişime, paylaşım, özgürlüğe hak ettiği değeri vermeyi düşünmeden, eski bilindik kalıplarına sarılmayı tercih etmektedirler. Geleneksel aileden geliyor olmak, onların bu yabancılaşmalarını anlamlandırmalarına engel olmaktadır.

Kadınların Bilinçleri, Bedenleri ve Doğurganlıkları

“Ataerki cinsel ahlakın erkeğe tanıdığı üstünlük, kadının bedenini kavramsal ve kılışsal olarak seyre ve kullanıma, bazen de kötü kullanıma açık bir nesne haline getirmiştir. İnsan varoluşunun beden/ruh diye ikiye ayrılması, kadın varlığında daha şiddetle seyrederek, bir bakıma; Ataerkilliğin değerlerini içselleştiren kadının, gerçek yaşamda ve zihinlerdeki imgesinde, kendisine –bilim dâhil pek çok kurum tarafından atfedilen mazohistik karakteri pekişecektir. Ve mazohizmle el ele gidecektir bastırılmış bu kıyıcılık... Kadının bedenine yabancılaşması tamamlanmıştır” (Atasü 2009, 54)

Önemli bir sorunsaldır beden, yazarın romanlarında. Beden üzerinde söz sahibi olmak eril ideolojiye karşı önemli bir başkaldırıdır ve roman kadınları bedenleri üzerinde söz sahibiolma mücadelesini verirler. Atasü'nün tüm eserlerinde bireysel öykü toplumsal ve siyasal zemine oturtulduğu için kadın deneyimi, eğitim, çalışma ve ekonomik özgürlük alanındaki hak arayışlarına değil, bunlara zaten ulaşmış kadının bedenini, beden arzularını ve yaşantılarını keşfetme ve bunları dille ifade etme arayışı üzerine odaklanır (Direnc 2014, 90). Kadınlar bedenleriyle tanışmak, bedensel hazzı yaşamak isterler. Eril ideolojinin kadına kapattığı bu alan, yazarın romanlarında kadın için bir güçlenme, özgürleşme ve kendini keşfetme alanı olarak karşımıza çıkar. *Dün ve Ferda*'da Ferda, kendinden yaşça büyük bir akademisyenle ilk cinselliğini kendisi istediği için yaşamıştır. Farklı bir bedensel yolculuktur bu Ferda için. Romanın ilerleyen kısımlarında Ferda'nın kendinden yaşça küçük bir erkekle cinsel ilişkiye girmesi de aynı şekilde dile gelir. Kadının da bedensel hazları vardır. Eril ideolojinin, kadın bedeninin ve bu beden isteklerinin yok sayıldığı, görmezden gelindiği yaşam inşası, deşifre edilerek dönüştürülür.

Yazarın romanlarında kadın, doğurganlığın ve ev içi alanın hizmet ağırlıklı işleriyle tanımlanmaz. Kamusal yaşamın öznelere olarak kadınların meslekleri, hayalleri, örgütlülükleri, umutları vardır. Kadınlar, evliliklerini çocuk için sürüklemeye yanaşmazlar. Bir özne olarak kendilerini hissetmediklerini düşündüklerinde boşanırlar. Üreterek, çalışarak, kendilerini değerli ve özgür hissettikleri alanlarda var olmaya devam ederler. Kadınlar ataerkinin yaşamları üzerindeki işleyişini bedensel deneyimleriyle fark ederler. Feride, rahimle ilgili geçirdiği bir ameliyatla ataerkinin yarattığı yanılısamaya hayır der. Beden tüm yabancılaşmalar sorgulanarak, kadının kendisiyle, deneyimleriyle, yaşamıyla bölünmeden parçalanmadan barışıp tümlenebilmesi için yeniden keşfedilir. Kadın bilinci bedenden gelen isyanla sanki kesintisizmiş gibi devam eden söylemlerdeki kırılmayı yeniden yaşar. Yüzleşme cesaretini gösterdiği noktada kendisi ve kadın tarihi için yeni olanaklar yaratma şansı edinir.

Kadınların rahimle ilgili yaşadığı hastalıkları, yazar tesadüf olarak kullanmaz. Rahim; ataerkinin kadın için ön gördüğü, eril hazzın, doğurganlığın ve sonrasında gelen tahakkümün, kadın kimliğini görünmez kılmasına isyan ederek varlığını bilince dayatır. Kadın için söylenenin aksine doğurganlık kadına saygın bir yer kazandırmamıştır. Kadın eril ideolojinin merkezinde kendisinin mi yoksa üreme organının mı koyulduğuyla yüzleşir. Kadın kimliğinin yeniden inşasında, bin yıllardır eril ideolojinin sıkı korumaya aldığı “rahim” kadın bilincindeki eril dayatmaların örtüsünü kaldırmıştır. *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda bedeninin bu yöndeki isyanına, yaşadığı histerektomi ameliyatıyla kulak verir Feride. Feride doğurganlığını kaybettiğini düşünürken, aslında

doğurganlığını kontrol eden denetleyen o kadar çok etkenin farkına varır ki. Eril beklentilerle yoğrulmuş gündelik yaşamda kadın bedeninden uzaklaştıkça, yaşamını adanmışlıklara teslim ettikçe günlük yaşam sorunsuz akıp gidecekmiş gibi kodlanır. Bedenle bilinç arasındaki mesafeyi Atasü, Feride'nin ameliyat sonrası doktora sorduğu soruda somutlar. Feride'nin "haz alacak mıyım" sorusu doktor ve erkeklerden oluşan ekibi tarafından ayrıksı ve ayıp görünür. Kadın bedeninin hazla ilişkilenebilmesi, bedeninin isteklerini dışa vurması, eril ideolojinin kadın gerçekliğine uymamaktadır. Eril ideolojinin kuşatması altında kadın, ailesinin beklentileri için bedenini ve bilincini hiç sorgusuz feda etmiştir. Ancak bu fedaya beden karşı çıkmıştır. Bedenin bu karşı çıkışı, kadınların ailesiyle, yaşamlarıyla ciddi bir sorgulama sürecine girmelerine yol açar.

Atasü, bedeni, özellikle rahmi hastalandırarak, yaşanmamışlıklara, sessizliklere karşı bedenin bilince hesap sormasını sağlar. Feride ameliyat sonrası iki evliliğinde de yarım aşklara ve cinselliklere mahkûm edildiğini fark eder. Ferhat bedenini, Sedat fikirlerini beğenmiştir (Bir Yaş Dönümü Rüyası, 275) ikisi de böler parçalar bedenini ve diğer yarıyı yok sayarlar. Hâlbuki kadınlık bilinci gövdeden bağımsız nasıl gelişebilir ki... Romanlarda kadınlar, öncelerini, bugünlerini sorgulamaya başlayarak, eril ideolojiyle yüzleşirler. Bedeni teslim ederek bilincin özgürleşemeyeceğini anlarlar. Bu yüzleşmeyle keşfettikleri, bilinci, güçlenmeyi, bütünlenmeyi romanlardaki Feride, Vicdan, AyşeAysu, Güneş Saygılı, yaşamlarındaki kadınlara ya da kızlarına aktarırlar. Bilirler ki eril ideoloji ancak kadın güçlenirse, yüzleşme cesaretini gösterirse parçalanabilir.

Atasü romanlarında feminist bilincin temellendiği kadın dayanışmasını, ön plana çıkarır. *Dün ve Ferda*'da Ferda'nın hocası bu duyguyla Ferda'nın yanında olur. *Açık Oturumlar Çağı*'nda akademisyen Neslihan ve eczacı Meral'in arkadaşlığı, *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*'nda Güneş Saygılı ve Zehra arasındaki dayanışma, *Gençliğin Yakıcı Mevsimi*'nde, AyşeAysu ve arasındaki gençlikten yetişkinliğe aktarılan dostluk, *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda Feride'nin iki eşinin akrabalarındaki kadınlarla ve kızı Şirin'le birliktelikleri, dayanışmanın yaşamlarda somutlanmış şekli olarak karşımıza çıkar. Luce İrigaray'ın (2006) sıklıkla vurguladığı kadın dayanışması Atasü'nün romanlarında ete kemiğe bürünür.

Romanların Anneleri, Annelerin Romanları

"Kadınlık yaşantıları edebiyatın hammaddesidir, diğer bütün yaşantılar ve insanlık halleri gibi. Kendini gerçekleştirme imkânları kısıtlanmış, hayatını yakınlarının – sanki onlar fiziksel özürlüleriymiş gibi – hizmetine adanmış buluveren kadın, kalemi eline boşalma ihtiyacıyla değil, yaratma tutkusuyla alıyorsa, evcil boğuntusunu, bıkkınlığını, okuru bıktırmayan bir biçimde yoğurabilmeli, kadınlık deneyimini insanlığın ortak kültür mirasıyla kaynaştırabilmelidir"(Atasü 2001, 35).

Atasü, kadınlık deneyimlerini, bu deneyimlerden süzülen ve bu deneyimlere gizlenen kadınlık bilgilerini, gündelik yaşam pratikleriyle okuyucu karşısına çıkarırken annelik mitinden faydalanır. Kadın kahramanların anneleriyle ilişkisini sıradan bir ilişkiden ziyade kadın kimliğini güçlendiren deneyimlerin aktarıldığı bir kanal olarak kullanır. Kadınların kamusal idealleri vardır ve yaşamları, ev içi alana, anne kimliğine, çocuk yetiştirmeye adanmamıştır, bu gezegende konuk değillerdir. Geçmişleri, yaşam deneyimleri, gelecekle kurdukları kopmaz bağlar onları yaşadıkları tarihe, topluma sorumlu kılar.

Romanlarda çocuk doğurmak kadınların kimliklerinin bir parçası değildir. *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nın *üveylik* başlığıyla başlaması da tesadüf değildir. Feride ve Şirin'in arasında fizyolojik bir bağ yoktur aslında böyle bir bağa gerek var mıdır o da, tartışılır. Atasü, eril ideolojinin dayattığı annelik mitini parçalayarak, paylaşımın, deneyim aktarımının, kendini gerçekleştirmenin, dürüstlüğün, açıklığın, cesaretin, dayanışmanın, bedenle barışmanın ön planda olduğu anne kız ilişkisini karşımıza çıkarır. Şirin'le Feride'nin arasındaki ilişkinin örgüleri öyle kuvvetlidir ki... Feride yaşamından ve yaşanmışlığından süzdüğü bilgeliği, deneyimi ve geçmişi aktarır kızına. Adanmışlık, fedakârlık üzerinde yükselmez anne kızın bağı. İlişkileri birbirlerini anlamaya, tanımaya, birbirlerinden keyif almaya, yaşamlarını paylaşmaya dayalıdır. Feride sadece Şirin'in cinselliğini, tutkularını bilmez. Şirinde Feride'nin tutkularını, aşklarını, acılarını, cinselliğe ilişkin tutumlarını bilir. Bu bilmiş biçimi ikisini besler. Güçlendirir. Hayat karşında zenginleştirir.

Yazar, çocuklara adanmış bir yaşamın yükünü roman kahramanlarına bırakmaz. Kahramanların anneleriyle o süreç noktalanır. Onlar gelecektir ve ilişkileri, özgürlük tasarıları, hayatla kurdukları bağ, çocuk merkezinde olmayacaktır. *Dün ve Ferda*'da öyledir. Ferda'nın kendisinin tasarladığı bir yaşamı vardır. Çocuğuna adanmışlık ya da feda duygusunun izlerine rastlanmaz. Yine *Dağın Öteki Yüzü*'nde Vicdan ve kızı arasında da hissedilmez bu bağ. *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*'nda Güneş Saygılı ise, çok düşünmüştür anne olup olmayı ve bilinçli bir şekilde kadınlığın anneliğe indirgenemeyecek bir varoluş biçimi olduğunu düşünerek, doğurmamayı seçmiştir.

Babaların çocuklarıyla geçirdiği zaman babaların kendilerini gerçekleştirme duygusunun bir parçası olarak verilir. Böylece yazarın geleneksel iş bölümüne dair kurguyu parçaladığını ev içi rollerin kadın tarafından içselleştirilmesi gerektiğine ilişkin ataerkil kurgunun pekiştirilmediğini görürüz. Kadınlar ataerkil kurguyu içselleştirmezler. *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda Feride iyi yemek yapamazken, Sedat iyi bir aşçıdır. *Dağın Öteki Yüzü*'nde Raik de ev işlerinde, eşi Vicdan'dan daha beceriklidir. *Dün ve Ferda*'da Ferda için ev işleri hiçbir zaman öncelikli olmamış, bu alanda eşi daha çok emek gösteren olarak verilmiştir. *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*'nda, Güneş Saygılı içinde temel varoluş alanları; yaşadığı toplumla kurduğu bağ, siyasal düşüncesi, kültürel birikimi ve edebiyat alanında ürettikleridir. O, bir yazar olarak üretmeyi seçmiştir. Bağımsızdır, cesurdur, güvenlidir. Adanmışlığı, inandığı değerleridir.

Yazar iyi bir eş, ilgili bir anne, iyi bir ev hanımı kavramlarındaki iyilik halinin/durumlarının eril ideolojiyle inşa edildiğinin altını çizmek için adeta bu kavramları hiç kullanmaz. Kadınlar sadık bir eş değillerdir, ilgili bir anne ve iyi bir ev hanımı kavramları geçmez romanlarda. *Açık Oturumlar Çağı*'nda Meral, *Gençliğin Yakıcı Mevsimi*'nde Tomris, *Dün ve Ferda*'da Ferda eşlerine sadık değillerdir.

Atasü, annenin kızının kimlik oluşumundaki önemine dair Chodorow' (1978)un vurgusunu paylaşarak; anneliğin kendi kendisini ürettiğini, anneliğin doğuştan bir içgüdü olmadığını, sosyal süreçler sonunda, psikolojik olarak hissedildiğini ve sonradan içselleştirilen bir rol olduğunun altını çizer. Bu nedenle anneden kızına yapılan aktarım önemlidir. Erendiz Atasü'nün romanlarında annelik bir kimlik olarak karşımıza çıkmaz. Baba oğul ilişkisi gibi anne kız ilişkisinin temsil edilmediğini düşünür yazar. Bu ilişkinin oluşturulması için *Bir Yaş Dönümü Rüyası*'nda Feride sürekli kendi yaşamından, yaşadıklarından, gerçekliğinden aktarım yapar Şirin'e. Sadece anne olarak değil bir kadın olarak. Çünkü annelik kimliği kadın kimliğinin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Roman kahramanı kadınların annelerinden devraldıkları miras özgürleşmelerine dair meslek sahibi olmaları, ev içi alandan ziyade kamusal alanda görünür olmaları gerektiğidir. Vicdan, Feride, Ferda, AyşeAysu, Tomris, Meral, Neslihan, Güneş Saygılı, bu nedenle kamusal alanla ilişkilendirilmişlerdir ve eril söylemin aksine kendilerini hiç de "eksik" hissetmezler. Kadınlar yaşadıkları tarihten köklenmişlerdir. Bu tarihin bir parçası olarak kendilerini ifade ederler. Kadınların mülkiyetsizliği, erkeklerin mülk sahipliği, kadınların mülkü erkek dolayısıyla elde etmesi tarihle, kültürle doğrudan ilişki kurmasını engellemektedir. Atasü bu kurguyu da ters çevirerek tüm kahramanların mülkiyetle ilişkilerini kurar.

Sonuç olarak; Atasü'nün incelenen, romanlarında, kadınlar bedenle, doğurganlıkla annelikle yüzleşirler. Kadın kimliğinin yeniden inşasında, bin yıllardır eril ideolojinin sıkı korumaya aldığı "rahim", kadın bilincindeki eril dayatmaların örtüsünü kaldırır. Beden üzerinde söz sahibi olmak eril ideolojiye karşı önemli bir başkaldırıdır ve roman kadınları bedenleri üzerinde söz sahibi olma mücadelesini vererek ataerkinin yaşamları üzerindeki işleyişini bedensel deneyimleriyle fark ederler. Beden tüm yabancılaşmalar sorgulanarak, kadının kendiyile, deneyimleriyle, yaşamıyla bölünmeden parçalanmadan barışıp tümlenebilmesi için yeniden keşfedilir. Annelik kadınların seçimidir ve kadınlık anneliğe indirgenemeyecek bir varoluş biçimidir. Yazar, anneliğin kendi kendisini ürettiğini, anneliğin doğuştan bir içgüdü olmadığını, sosyal süreçler sonunda, psikolojik olarak hissedildiğini ve sonradan içselleştirilen bir rol olduğunun altını çizer. Dayatılan annelik miti yerine, paylaşımın, deneyim aktarımının, kendini gerçekleştirmenin, dürüstlüğü, açıklığın, cesaretin, dayanışmanın, bedenle barışmanın ön planda olduğu anne kız ilişkisi karşımıza çıkar. Dolayısıyla Atasü romanlarında kadınların özne olarak tarihi, yaşamı her şeyden önemlisi bedeni feminist bilinçle keşfetme yolculuğuna çıkarır. Bu yolculuk okuyucu için zengin yaşam deneyimleriyle, kadınların, sesleriyle, sözleriyle, deneyimleriyle eril ideolojinin tersine özgürlük ve yaşam alanlarını içinde taşımaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akşit-Vural (Akşit-Vural 2016)l, Elif E. «Annelik, Feminizm, Tarih.» *Doğu Batı: Toplumsal Cinsiyet II*, 2013: 181-202.
- Atasü, Erendiz. *Açıkoturumlar Çağı*. İstanbul: Epsilon, 2006.
- . *Bilinçle Beden Arasındaki Uzaklık*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009.
- . *Bir Yaşadönümü Rüyası*. İstanbul: Can Yayınları, 2002.
- . *Dağın Öteki Yüzü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.
- . *Dün ve Ferda*. İstanbul: Can Yayınları, 2013.
- . *Erendiz Atasü*. Pazar Ekim 2016. <http://www.erendizatasu.com/> (Ekim Pazar, 2016 tarihinde erişilmiştir).
- . *Gençliğin O Yakıcı Mevsimi*. Ankara: Bilgi, 1999.
- . *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*. İstanbul: Everest Yayınları, 2011.
- . *Kadınlar da Vardır*. Everest Yayınları, 2011.
- . *Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum*. İstanbul: Bilgi yayınevi, 2001.
- Atasü, Erendiz. «Yazarlığımın Hikayesi.» *Gündoğan Edebiyat*, 1992: 21-25.
- Badinter, Elisabeth. *Kadınlık mı Annelik mi*. İstanbul: İletişim, 2015.
- Beauvoir, Simone de. *Ben Bir Feministim. Alice Schwarzer'le Konuşmalar*. Çeviren Ayşe Minu Sedef. İstanbul: Pazartesi Kitapları, 1996.
- Butler, Judith. *Cinsiyet Belası*. Çeviren Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Chodorow, Nancy. «TheReproduction of Mothering: PsychoanalysisandtheSociology of Gender.» *University of ColombiaPress.*, 1978: 3-40.
- Coward, Rosalind. *Şu Hain Kalplerimiz*. Çeviren Aksu Bora – Asuman Emre. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Çeler, Zafer. «Annenin Serüveni: Kadının Anne Olarak Toplumsal Kurgulanışı.» *Doğu Batı: Toplumsal Cinsiyet*, 2012-2013: 165-181.
- Dietz, Mary G. «Citizenship with a feminist face: the problem with maternal thinking.» *Feminism, the public & the private*. içinde, yazar J. B. Landes, 45-64. New York: Oxford University Press, 1998.
- Direnç, Dilek. «"Yürekli Yaratıcılığın Büyük ve İstiraplı Mücadelesi" Erendiz Atasü'nün Yazan Kadınları/Kadın Yazarları.» *Erendiz Atasü Edebiyatı* içinde, yazar Günseli Sönmez İşçi, 83-104. İstanbul: Can Yayınları, 2014.
- Duby, Georges. *Batıda Aşk ve Cinsellik*. Çeviren Ayşen Gür. İstanbul: İletişim, 1992.
- Elshtein, Jean Bethke. *Public Man Private Women: Women in Social and Political Thought*. Princeton: Princeton University, 1981.
- Firestone, Shulamith. *Cinselliğin Diyalektiği*. İstanbul: Payel Yayınları, 1993.
- Humm, Maggie. *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. Çeviren Sebile Günoğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2003.

Irigaray, Luce. *Ben Sen Biz*. Çeviren Nilgün Tatal Sabri Büyükdüvenci. İstanbul: İmge Kitabevi, 2006.

İşçi, Günseli Sönmez. *Erendiz Atasü Edebiyatı*. İstanbul: Can Yayınları, 2014.

Kaylı, Derya Şaşma. *Feminist Eleştirel Yaklaşımlarda Özgürleşme ve Kadı Bedeni*. İzmir: İlya Yayınları, 2009.

Menteşe, Oya Batum. «Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı'ndan Geriye Bir Bakış: Erendiz Atasü Romancılığı.» *Erendiz Atasü Edebiyatı* içinde, yazar Günseli Sönmez İşçi, 65-79. İstanbul: Can Yayınları, 2014.

Ovadia, Stella, ve Habip Bella. «İdeoloji, İnkâr ve Tahrip Olmuş Ara Alanların Üçgeninde Kadınlık ve Annelik.» *Cogito:Annelik*, 2015: 117-129.

Öztan, Ece. «Annelik, Söylem ve Siyaset.» *Cogito: Annelik*, 2015: 91-107.

